

MULIKA Na. 42 (2)

DISEMBA 2023

**JARIDA LA TAASISI YA TAALUMA ZA
KISWAHILI**

MHARIRI MKUU

Mussa M. Hans

MHARIRI MSAIDIZI

Leonard F. Ilomo

ISSN 0856-0129

e-ISSN 2546-2202

©TAASISI YA TAALUMA ZA KISWAHILI 2023

Mhariri Mkuu

Dkt. Mussa M. Hans, Idara ya Lugha ya Kiswahili na Isimu, Taasisi ya Taaluma za Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam
mussahans30@gmail.com

Mhariri Msaidizi

Dkt. Leonard F. Ilomo, Idara ya Fasihi, Mawasiliano na Uchapishaji, Taasisi ya Taaluma za Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam
leonardilomo@gmail.com

Bodi ya Uhariri

Dkt. Mussa M. Hans, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania
mussahans30@gmail.com

Dkt. Leonard F. Ilomo, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania
leonardilomo@gmail.com

Dkt. Ramadhani T. Kadallah, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania
Kadallah@yahoo.com

Prof. Shani O. Mchepange, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania
shaniom@yahoo.co.uk

Dkt. Lutz Diegner, Chuo Kikuu cha Humboldt, Ujerumani
lutz.diegner@asa.hu-berlin.de

Dkt. Athumani Ponera, Chuo Kikuu cha Dodoma, Tanzania
atponeraman@gmail.com

Dkt. Miriam Kenyani Osore, Chuo Kikuu cha Kenyatta, Kenya
kenyanimo@yahoo.com

Washauri wa Wahariri

Prof. Abdulaziz Lodhi, Chuo Kikuu cha Uppsala, Sweden
Abdulaziz.lodhi@lingfil.uu.se

Prof. Sangai Mohochi, Chuo Kikuu cha Kibabii, Kenya
smohochi@gmail.com

Prof. Cyprean Niyomugabo, Chuo Kikuu cha Rwanda
niyomugabocyprien@gmail.com

Prof. Method Samwel Semiono, Chuo Kishiriki cha Elimu Dar es Salaam, Tanzania
methodsamwel16@gmail.com

Prof. Ipara Odeo, Chuo Kikuu cha Kibabii, Kenya
iodeo@kibu.ac.ke

Prof. Alwiya Saleh Omar, Chuo Kikuu cha Indiana, Bloomington-Marekani
alwiyahuseina@gmail.com

Prof. Beata Wojtowicz, Chuo Kikuu cha Warsaw, Poland
b.wojtowicz@uw.edu.pl

Dkt. Wael Nabil Ibrahim, Chuo Kikuu cha Al Azhar, Misri
wael_nibrahim@hotmail.com

Dkt. Felix Kwame Sosoo, Chuo Kikuu cha Ghana, Ghana
munguananipenda@yahoo.com

ADA KWA MWAKA¹

Kwa Taasisi	US \$ 40 pamoja na usafiri
Kwa Mtu Binafsi	US \$ 20 pamoja na usafiri
Jina la Akaunti	University of Dar es Salaam
Namba ya Akaunti	012105005554
Jina la Benki	National Bank of Commerce
Tawi la Benki	UDSM Branch
Msimbo wa Benki	255
Msimbo wa Utambulisho	NLCBTZTX
Bei ya Jarida kwa Tanzania	ShT 10,000

Habari za Mkondoni

Makala katika jarida hili yanapatikana pia katika tovuti za www.udsm.ac.tz; www.ajol.info na <https://mft.ebscohost.com>. Aidha, ikisiri za jarida hili zinapatikana katika tovuti ya Chama cha Ukuzaji wa Kiswahili Duniani (CHAUKIDU) kupitia tovuti ya www.chaukidu.org/mulika.

Kwa mawasiliano tumia anwani ifuatayo:

Mhariri Mkuu, MULIKA

Taasisi ya Taaluma za Kiswahili-Chuo Kikuu cha Dar es Salaam

S.L.P. 35110,

Dar es Salaam.

Baruapepe: mulika1970@udsm.ac.tz; mulika.udsm@gmail.com

Hakimiliki

Hakimiliki © Taasisi ya Taaluma za Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.

Haki zote zimehifadhiwa. Hairuhusiwi kuiga, kunakili, kupiga chapa wala kutoa makala ya jarida hili kwa njia yoyote ile bila idhini ya mchapishaji, isipokuwa kwa nukuu fupi kwa ajili ya utafiti au matumizi binafsi, mapitio ya kitaaluma au mjadala kwa kuwarejelea maandishi wa makala husika.

¹ Ada hizi ni kwa nakala ngumu kwani nakala tepe zinapatikana bila malipo.

Taarifa kwa Waandishi wa Makala

Usuli na Mawanda

MULIKA ni jarida la taaluma ya Lugha na Fasihi ya Kiswahili. Jukumu lake kuu ni kukusanya na kusambaza maarifa yanayohusu Lugha na Fasihi ya Kiswahili yaliyokitwa katika utafiti mpevu. Kutokana na mahitaji kwa baadhi ya watumiaji wa Kiswahili katika nyanja nyingine, hivi sasa jarida hili linapokea pia makala yaliyoandikwa kwa Kiswahili lakini yenye maudhui mengine nje ya Lugha na Fasihi ya Kiswahili. *MULIKA* limeendelea kuwa daraja kati ya watumiaji wa Kiswahili popote walipo na wataalamu wa Kiswahili katika shule za sekondari na vyuo vya elimu ya juu Afrika ya Mashariki na kwingineko.

Uandaaji na Utumaji wa Makala

Jarida linapokea makala yaliyoandikwa kwa Kiswahili TU. Makala yapigwe chapa katika muundo wa *Microsoft Word*, mistari ikitengwa kwa kipimo cha nafasi ya 1.5 baina ya mstari na mstari na pambizo liwe na upana toshelevu. Ukurasa wa kwanza wa makala uoneshe jina la makala, jina kamili la mwandishi (au waandishi) wa makala (ikiwa ni pamoja na wadhifa wake), anwani na baruapepe yake. Ukurasa wa pili uoneshe jina la makala na ikisiri isiyozidi maneno 250. Makala yawe na ukubwa wa maneno kati ya 4000-8000 na mapitio ya vitabu maneno 800-1200.

Upitiaji na Uhariri wa Makala

Makala yoyote kabla ya kuwasilishwa yawe yamepitiwa vema na mwandishi na kufanyiwa uhariri wa kina kuhakikisha kwamba hayana makosa ya kiuandishi na kimaudhui. Mwandishi anapaswa pia kuhakikisha kwamba taarifa zote zilizomo ndani ya makala ni sahihi na vyanzo vya taarifa hizo ni vyenye kuaminika.

Urejeleaji

Unapotaja marejeleo kwenye matini, taja jina la mwisho la mwandishi, likifuatiwa katika mabano na tarehe ya chapisho lake na kurasa zilizorejelewa, k.m. Yahya (1983:139). Kwenye orodha ya marejeleo majina ya warejelewa yapangwe kialfabeti. Tanchini na tanmwisho ziwekwe namba na zitumike pale tu inapobidi. Maelezo ya tanmwisho yatolewe kwenye ukurasa wa pekee mwisho wa makala, yaani kabla ya kuorodhesha marejeleo.

Majina ya vitabu, majarida na anwani za tasnifu/tazmili viandikwe kwa italiki. Majina ya makala yawekwe ndani ya alama za kufunga na kufungua semi kama inavyoonekana katika mifano ifuatayo:

Kitabu

Massamba, D. P. B. (2017) *Historia ya Kiswahili: Mtazamo Mpya 100 KK hadi 2000 BK*. Dar es Salaam: Kiswahili Development Limited.

Sura ya Kitabu

Hamisi, A. M. (2008) "Filosofia za Sera za Lugha". Katika J. G. Kiango (Mh.) *Maendeleo ya Lugha*. Dar es Salaam: TUKI. kur. 78-100.

Makala ya Jarida

Majariwa, D. (2021) “Upenyezaji na Ukubalifu wa Mkururo wa Konsonanti katika Fonolojia ya Kiswahili: Mifano katika Maneno Yaliyopokelewa kutoka Kiingereza na Kiarabu”. *Mulika*, Juz. Na. 40 (1): 1-23.

Makala ya Jarida la Mkondoni

Omari, S. (2019) “Gender Representation in Simba and Yanga’s Joking Cartoons in Tanzania”. *Eastern African Literary and Cultural Studies*. Juz. 5(2): 79-93. Inapatikana katika <https://doi.org/10.1080/23277408.2019.1643606>. Ilisomwa tarehe 12 Juni 2012.

Tasnifu/Tazmili Isiyochapishwa

Peterson, R. (2014) *Matumizi na Dhima za Lugha katika Mandhari-lugha ya Jiji la Dar es Salaam*. Tasnifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Dar es Saalam.

Gazeti

Duwe, E. (2018) “Zijue Sifa za Kufundisha Kiswahili Nje ya Nchi”. *Mwananchi*. 16 Oktoba 2018. uk. 13.

Mifano na Vielelezo ndani ya Makala

Mifano yote, majedwali, michoro, ramani na picha mbalimbali vipangwe kwa uwazi na unadhifu kwenye kila ukurasa kadiri vilivyotumika. Taarifa zote hizo zinapaswa kutumika kwa kuzingatia kanuni za maadili ya kazi ya kitaaluma. Mathalani, ni muhimu kuweka chanzo thabiti cha taarifa inayoingizwa kwenye makala, iwe ni picha, michoro, mifano na vingine vinavyohusiana na hivyo. Kwa ujumla, data zinazotumiwa katika makala ni lazima ziwe thabiti na zenye kuaminika.

Udanganyifu wa Kitaaluma

Kunakili maneno, mawazo, michoro, n.k., kutoka vyanzo vingine bila kubainisha vyanzo husika kutafasiriwa kuwa ni udanganyifu wa kitaaluma na hiyo inaweza kuwa miongoni mwa sababu za makala yako kukataliwa. Ikiwa itabainika kuwa makala yaliyochapishwa katika jarida yamekiuka maadili ya kazi za kitaaluma, taratibu za kisheria zitachukuliwa kulingana na kanuni na miongozo iliyopo.

Ridhaa ya Kuchapisha

Ikiwa makala yatakubaliwa, mwandishi wa makala ataandikiwa barua kupewa taarifa hiyo. Mwandishi wa makala atapaswa kuthibitisha kwa maandishi kwamba makala hayo hayajachapishwa wala kutumwa mahali pengine. Taarifa hiyo itachukuliwa kuwa ni idhini ya makala hayo kuchapishwa katika Jarida la *MULIKA*.

Mchakato wa Kutathmini Makala

Makala ya *MULIKA* yatathminiwa na wasomaji wasiopungua wawili ambao watafanya kazi hiyo bila kufahamu taarifa za mwandishi. Waandishi wanatakiwa kuepuka kuonesha utambulisho wowote unaowahusu ndani ya makala ili kuwawezesha wanaoyatathmini kufanya kazi yao kwa haki. Sifa mojawapo ya watu watakaotathmini makala ni weledi katika uwanja unaofanyiwa tathmini.

Mbali na kutumwa kwa watu wa kutathmini, makala yatapitiwa pia na wahariri wa jarida ili kuhakikisha kwamba yametimiza mahitaji ya jarida kabla ya kuendelea na hatua inayofuata.

Miongoni mwa vipengele vitakavyozingatiwa wakati wa kutathmini makala ni walengwa wa makala, lengo la makala, mapitio ya maandiko, nadharia, mpangilio na uwasilishaji, ufafanuzi wa maudhui, uasili na uzingatiaji wa maadili, matumizi ya michoro na picha, uandishi wa matini na marejeleo.

Endapo maudhui ya makala yatakidhi mawanda na sera za jarida, makala yatatumwa kwa watathmini wawili ambao hawajulikani kwa mwandishi, kuwaomba kukubali kuyatathmini makala. Watathmini watatathmini miswada wakilenga kuangalia ubora wake katika maudhui, uwazi wa uwasilishaji, uasili, mchango wake kitaaluma na uzito wake kimaudhui na kiutafiti. Watathmini watapatiwa mwongozo utakaowaongoza wakati wa kutathmini makala. Baada ya kupata maoni ya watathmini, wahariri watapitia maoni hayo kabla ya kuyatuma kwa waandishi wa makala ili kuhakikisha kwamba maoni yaliyotolewa yanaendana na mwongozo uliotolewa. Baada ya maoni hayo kupitiwa na wahariri kujiridhisha kwamba yanaendana na mwongozo wa jarida, yatatumwa kwa waandishi wa makala ili waweze kuyafanyia kazi kisha kurejesha mswada uliozingatia maoni yaliyotolewa na watathmini wa makala. Wakati wa kurejesha makala baada ya kufanyia kazi maoni, mwandishi wa makala atapaswa kuandaa jedwali linaloonesha maoni aliyopewa na namna alivyoyafanyia kazi.

Kutokuzingatia mwongozo wakati wa kuandaa makala kunaweza kuwa sababu ya makala kutopewa nafasi katika hatua za awali za tathmini. Aidha, kutokuzingatia makataa ya kufanya marekebisho kwa waandishi wa makala kunaweza kuwa sababu ya makala hayo kutokuzingatiwa katika toleo husika.

Waandishi ambao makala yao yatakubaliwa mbali na kuandikiwa barua kujuzwa hatua ya kukubaliwa kwa makala hayo, watatumiwa nakala tepe ya makala yao pamoja na kurasa za awali zinazoonesha taarifa mbalimbali za jarida kwa marejeleo.

Jambo muhimu la kuzingatia ni kwamba maoni yaliyomo kwenye makala yaliyochapishwa katika jarida hili ni ya waandishi wa makala na si lazima yakubaliane na yale ya Wahariri au Bodi ya Uhariri ya Jarida la *Mulika* na Taasisi ya Taaluma za Kiswahili kwa ujumla wake.

YALIYOMO

UKURASA

Taarifa kwa Waandishi wa Makala.....	iv
Mchakato wa Kutathmini Makala.....	vi
Yaliyomo.....	vii
Tahariri.....	viii
Waandishi wa Makala.....	xi
Nafasi ya Lugha katika Elimu Barani Afrika: Suala la Kiswahili na Lugha zingine za Kijamii nchini Tanzania <i>Martha A. S. Qorro Philpo John</i>	139
Ufundishaji na Ujifunzaji wa Somo la Kiswahili Unaozingatia Stadi ya Tafakuri Tunduizi: Mifano kutoka Shule Teule za Sekondari Wilayani Nyagatare <i>Laurien Tuyishimire na Wallace Kapele Mlaga</i>	164
Utabirifu wa Makosa ya Utenganishaji na Uunganishaji wa Maneno katika Kiswahili <i>Rehema Stephano</i>	184
Uchimuzi wa Epistemolojia ya Wabantu kuhusu Ontolojia ya Mtu katika Riwaya za Shaaban Robert <i>Athumani S. Ponera</i>	197
Tathmini ya Anthropolomofiki katika Riwaya ya Shamba la Wanyama <i>W.K. Antony, S. Wandera-Simwa na O.O. James</i>	217
Udondoshaji wa Vipashio katika Vichwa vya Magazeti ya Kiswahili <i>Ezekiel Emanuel Saidi na Luinasia Elikunda Kombe</i>	238

TAHARIRI

Kwa mara nyingine tena Jarida la *Mulika* linawaletea wasomaji wake mkusanyiko wa makala kupitia Juzuu Na. 42 (2). Kama ilivyo ada, jarida hili linatoa matoleo mawili kwa mwaka, toleo la kwanza linatoka mwishoni mwa Juni na toleo la pili linatoka mwishoni mwa Disemba kila mwaka. Hili ni toleo la pili ambalo hutoka mwishoni mwa mwezi Disemba. Toleo hili ni mwendelezo wa toleo la kwanza ambalo hutoka mwishoni mwa mwezi Juni. Katika toleo hili kuna jumla ya makala 6 ambayo yamejikita katika maeneo mbalimbali ikiwa ni pamoja na fasihi na isimu ya lugha ya Kiswahili.

Martha A. S. Qorro na Philpo John wameandika makala yenye anwani *Nafasi ya Lugha katika Elimu Barani Afrika: Suala la Kiswahili na Lugha zingine za Kijamii nchini Tanzania*. Katika makala haya waandishi wamejenga hoja kuhusu umuhimu wa kuzipatia hadhi lugha za Kiafrika, Kiswahili kikiwamo, katika mifumo ya elimu nchini Tanzania na Barani Afrika kwa ujumla. Aidha, wamefafanua namna matumizi ya Kiswahili kama lugha ya kufundishia katika ngazi zote za elimu yanavyoweza kuleta athari chanya katika mfumo wa elimu nchini Tanzania na namna matumizi ya lugha zingine za asili katika madarasa ya awali nchini yanavyoweza kujenga msingi imara kwa mtoto. Pia, wameonesha athari za ubeberu wa lugha katika jamii na namna tunavyoweza kujikomboa. Pia, makala haya yameeleza umuhimu wa lughamama katika kuweka msingi imara katika madarasa ya awali ili mtoto aweze kumudu kujifunza Lugha ya Pili na zingine zinazofuata. Kwa ujumla makala haya yameendeleza mjadala wa muda mrefu ambao bado ungalipo kuhusu lugha ya kufundishia nchini Tanzania.

Laurien Tuyishimire na Wallace Kapele Mlaga wameangazi kuhusu ufundishaji wa Kiswahili nchini Rwanda kwa kuandika makala yenye anwani *Ufundishaji na Ujifunzaji wa Somo la Kiswahili Unaozingatia Stadi ya Tafakuri Tunduizi: Mifano kutoka Shule Teule za Sekondari Wilayani Nyagatare*. Katika makala haya, waandishi wamejadili kuhusu ufundishaji na tathmini ya masomo ambayo inazingatia stadi ya tafakuri tunduizi wakiangazia zaidi katika ufundishaji wa Kiswahili. Kwa kuzingatia matokeo ya utafiti walioufanya, waandishi wamebainisha changamoto mbalimbali zinazowakabili walimu kiasi cha walimu kiasi cha kuwakwamisha kufanikisha malengo yao ya kufundisha na kutathmini kwa kuzingatia stadi ya tafakuri tunduizi. Aidha, waandishi wamebainisha mapendekezo ya namna ya kukabiliana na changamoto hizo.

Makala ya Rehema Stephano yamejikita katika uwanja wa Uandishi. Katika makala haya, mwandishi amechunguza utabirifu wa makosa katika uandishi, hususan makosa ya utenganishaji na uunganishaji wa maneno. Makala haya

yanadhihirisha kuwa makosa ya utenganishaji na uunganishaji wa maneno yanatabirika kwa kuwa yana uelekeo mmoja. Aidha, mwandishi amebainisha sababu za kutokea kwa makosa haya; kisha ametoa mapendekezo ambayo hayana budi kuzingatiwa na waandishi ili kuwa na ufanisi katika uandishi wao.

Athuman S. Ponera amendika makala yenye anwani: *Uchimuzi wa Epistemolojia ya Wabantu kuhusu Ontolojia ya Mtu katika Riwaya za Shaaban Robert*. Katika makala haya mwandishi amezitagusanisha dhana mbili za kifalsafa, epistemolojia na ontolojia. Mwandishi amejenga hoja kuwa Wabantu wana maarifa yao mahususi ya namna wanavyomtazama mtu. Ili kuifanya hoja kuwa thabiti, mwandishi amejielekeza kujibu swali ambalo amejuliza kwa kujikita katikavigezo vitatu ambavyo kwavyo Wabantu wanambainisha mtu. Ithibati ya hoja zake imejikita katika riwaya tatu za Shaaban Robert, yaani. *Kusadikika* (2015), *Kufikirika* (2015), pamoja na *Adili na Nduguze* (1956).

Aidha, katika toleo hili, kuna makala ya Waithiru Kago Antony, Sheila Wandera-Simwa na Onyango Ogola James yenye anwani: *Tathmini ya Anthropomofiki katika Riwaya ya Shamba la Wanyama*. Katika makala haya, waandishi wamejadili jinsi anthropomofiki ilivyotumiwa na George Orwell. Ili kufanikisha tathmini hii, waandishi wameongozwa na Nadharia ya Uhakikimazingira. Waandishi wa makala wameonesha, kupitia tathmini yao, kufanikiwa kwa Orwell katika kukemea ubepari kupitia mbinu ya anthropomofiki katika riwaya teule.

Luinasia Elikunda Kombe na Ezekiel Emanuel Said nao wameandika makala yenye anwani: *Udondoshaji wa Vipashio katika Vichwa vya Magazeti ya Kiswahili*. Waandishi wanabainisha kwamba katika vichwa vya magazeti kuna udondoshaji mwingi unaofanywa tofauti na ule uliozoeleka kuhusiana na njeo kama ilivyofafanuliwa katika kazi zilizotangulia. Makala haya yanaonesha kuwa vipashio vinavyodondoshwa katika uandishi wa vichwa vya magazeti ni visabiki vya vitenzi visoukomo, kiima cha sentensi tendwa, kiima cha sentensi tenda, vihusishi, viunganishi na vitenzi. Aidha, katika makala haya, waandishi wameonesha kuwa, pamoja na udondoshaji huu kuonekana kama mtindo, athari ya kuleta utata kwa msomaji. Pia, wametoa mapendekezo ya namna ya kukabiliana na athari hizi.

Wahariri, Disemba 2023

WAANDISHI WA MAKALA MULIKA NA. 42 (2)

Na.	Jina	Taasisi
1	Martha A. S. Qorro na Philpo John	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania
2	Laurien Tuyishimire na Wallace Kapele Mlaga	Chuo Kikuu cha Rwanda, Rwanda
3	Rehema Stephano	Chuo Kikuu cha Dodoma, Tanzania
4	Waithiru Kago Antony, Sheila Wandera-Simwa na Onyango Ogola	Chuo Kikuu cha Laikipia, Kenya
5	Athumani Ponera	Chuo Kikuu cha Dodoma, Tanzania
6	Elikunda Kombe na Ezekiel Emanuel Said	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania